

Concentratie en crisis

Bij al het gekibbel over hoe de economische crisis het best kan worden bestreden, is er ook een hoge mate van eensgezindheid te constateren. Deze eensgezindheid betreft de wenselijkheid van, wat de *Economische structuurnota* noemt, een georiënteerde markteconomie, waarin beslissingen gedecentraliseerd, op ondernemingsniveau, worden genomen. Weliswaar worden de accenten verschillend gelegd als het gaat om de rol die de overheid moet spelen, doch dat aan de ondernemer uiteindelijk de beslissing moet worden gelaten, staat niet ter discussie. Kennelijk maakt het concept van de „invisible hand”, waarbij de werking van het marktmechanisme met zijn vele anonieme vragers en aanbieders garant staat voor optimale allocatie van produktiefactoren, nog steeds een diepe indruk opgenomen.

Daarbij wordt echter opvallend weinig aandacht besteed aan het verschijnsel van de economische machtsvorming. De OECD probeerde onlangs de gemoederen wat wakker te schudden. In een rapport over het mededingingsbeleid stelde OECD dat juist in een periode van recessie de vrije concurrentie ernstig wordt bedreigd¹⁾. In een crisis, aldus de OECD, ontstaan meer fusies, ter voorkoming van bedrijfsssluitingen of als gevolg van herstructureringen, en zijn de ondernemers sneller bereid zogenaamde „crisis-kartels” aan te gaan. (Met crisiskartels doelt de OECD op prijs- en productieovereenkomsten die tussen ondernemers worden gemaakt.) De nadelen van deze praktijken zijn duidelijk. Het gevaar bestaat dat rigide industriële structuren worden geschapen die niet aan vraagcondities zijn aangepast, terwijl kleine efficiënte ondernemingen het functioneren onmogelijk wordt gemaakt. Weliswaar kunnen ook voordelen aan deze beperkingen van de marktwerking verbonden zijn, doordat faillissementen en massaovertollingen mogelijk worden voorkomen, maar de balans overziend, beveelt de OECD toch een strikte anti-kartel- en fusiewetgeving aan die de werking van de markt moet ondersteunen.

Het is de vraag of de OECD op het goede spoor zit als zij een nauw verband veronderstelt tussen crisis enerzijds en economische machtsvorming anderzijds. Cijfers over het aantal fusies in de EG geven de OECD in ieder geval geen gelijk. Sinds het midden van de jaren zeventig, toen de crisis inzette, stagneerde het fusieproces. Het aantal fusies kende juist een hoogtepunt in de jaren van hoogconjunctuur aan het einde van de jaren zestig en begin zeventig. Ook inventarisatie van de motieven van fusies bevestigt het vermoeden dat samensmeltingen eerder in de hoogconjunctuur zullen plaatsvinden. De hoge beurskoersen en de mogelijkheid koerswinsten te maken, maken het dan voor grote liquide ondernemingen aantrekkelijk kleine bedrijven met goede perspectieven over te nemen. Bovendien zal in goede tijden de neiging bestaan gevestigde bedrijven op te kopen om zo toegang tot nieuwe markten te krijgen.

Ook volgens de dynamische concentratietheorie van De Jong²⁾ is de bezorgdheid van de OECD voor fusievorming in een crisis overtrokken: de theorie stelt dat fusies vooral in de hoogconjunctuur en de nasleep ervan zullen voorkomen. De redenering is simpel. In de opgaande fase van de conjunctuur bestaat nog onderbezetting bij bedrijven, zodat in de toegenomen vraag kan worden voorzien zonder dat de kosten toenemen. In een later stadium, na het bereiken van „full employment”, verandert de situatie echter. Dan loont het de moeite te mechaniseren waardoor de

optimale bedrijfsomvang toeneemt, en daarmee tevens de geneigdheid tot fuseren. Bovendien worden bestaande bedrijven opgekocht omdat op die wijze het snelst kan worden geëxpandeerd. De fusiegeneigdheid wordt nog verder aangewakkerd doordat in de opgaande fase van de conjunctuur knelpunten bij de levering van machines, installaties en grondstoffen kunnen voorkomen. Door (verticale) integratie kunnen deze knelpunten worden overwonnen. Deze verticale-integratietendens vervalt weer als de conjunctuur terugloopt. De strijd op de markt wordt dan heviger waardoor de minst efficiënte bedrijven verdwijnen, grote bedrijven weer uiteenvallen (OGEM), en opnieuw onderbezetting dreigt te ontstaan. Bij deze cyclus is het belangrijk, aldus De Jong, te bedenken dat ook de fase van de marktcyclus waarin het produkt van een onderneming zich bevindt, een belangrijke invloed op de fusiegeneigdheid kan uitoefenen. Zo zullen bedrijven waarvan het produkt zich in de aanloopfase bevindt, vanwege de hoge kapitaalkosten eerder geneigd zijn samenwerking te zoeken, terwijl in de expansiefase van het produkt juist extra concurrenten worden aangelokt.

De angst van de OECD voor toename van het aantal fusies in tijden van crisis lijkt dus, zowel op cijfermatige als op theoretische gronden, wat overtrokken. Wel zullen er in een situatie van crisis ongetwijfeld meer bedrijven zijn die in een fusie de laatste kans zien om te overleven. Wat de crisiskartels betreft, lijkt het inderdaad aannemelijk dat naarmate de concurrentie verscherpt en de vraag stagneert, in sommige bedrijfstakken pogingen worden ondernomen om tot prijs- en productieafspraken te komen. Vaak gebeurt dit zelfs op voorspraak van de overheid die, in het kader van herstructureringsafspraken, het verlenen van overheidssteun koppelt aan het maken van marktafspraken. Daarentegen zullen juist in een crisissituatie gemaakte afspraken — onder druk van tegenvallende resultaten — eerder worden verbroken. De cijfers geven voor ons land geen uitsluitsel. Het aantal gemelde marktafspraken in het kader van de Wet economische mededinging is weliswaar aanzienlijk (in 1980 610 landelijke en 753 plaatselijke regelingen), doch een duidelijke, opgaande trend vertonen de cijfers niet.

Hoe moet de ontwikkeling van de economische structuur in crisistijd nu worden beoordeeld? Alhoewel er nog geen duidelijke toename van het aantal fusies en kartels in Nederland is te constateren, snijdt de waarschuwing van de OECD voor verstarring van structuren voor ons land zeker hout. Ten eerste omdat een adequate anti-kartelwetgeving, zoals die b.v. in Duitsland bestaat, hier geheel ontbreekt. Ten tweede omdat het aannemelijk is dat meer fusies om defensieve redenen zullen worden aangegaan, en dat door herstructureringen marktafspraken tot stand zullen komen. Juist in een land dat het moet hebben van flexibele industriële structuren die op internationale ontwikkelingen kunnen inspelen, is het dan van belang deze ontwikkeling nauwlettend te volgen en zo nodig in te grijpen.

H. Kamps

1) OECD, *The role of competition policy in a period of economic recession with special reference to crisis cartels*, Parijs, 1981.

2) H. W. de Jong, *Dynamische concentratietheorie*, Leiden, 1972.